

دبیرخانه راهبری کشوری درس آمادگی دفاعی – مستقر در اداره کل آموزش و پرورش استان خوزستان

سال تحصیلی ۹۷ – ۱۳۹۶

کارگاه آموزشی نظارت بالینی

گردآورنده: سرکار خانم گرچی زاده – عضو دبیرخانه راهبری کشوری درس آمادگی دفاعی

مقدمه:

نیاز به نظارت و راهنمایی آموزش در همه زمینه های مربوط به فعالیت های تدریس و یادگیری اجتناب ناپذیر است. این نیاز به ویژه زمانی که آموزش و پرورش دستخوش تغییرات و تحولات بنیادی می شود بیش از هر زمان دیگری احساس می گردد. در نظام های آموزشی اغلب کشورها، هدف از قرار دادن نقش نظارت به طور رسمی حل و فصل مسائل و مشکلات آموزشی معلمان و در نتیجه دانش آموزان است. توجه به آموزش و یادگیری مداوم اگر در فرهنگ کهن ما وجود داشته، ولی به نظر می رسد این امر مهم سخت مورد غفلت قرار گرفته است. از آنجا که معلمان مهمترین عامل در بالا بردن کیفیت یادگیری دانش آموزان هستند و پرداختن به نظارت آموزشی (رشد و بالندگی مستمر حرفه ای) معلمان از اهمیت و اولویت زیادی برخوردار است.

چیستی نظارت بالینی:

محققان معتقدند که پیشرفت تحصیلی دانش آموزان در کلاسهایی که به خوبی و با حضور معلمان کارآمد اداره می شوند بیشتر است، و در بیان چیستی نظارت بالینی بیان می دارند:

«فرآیندی که باعث می شود تمام عوامل آموزشی و غیرآموزشی آگاهانه برای پیشرفت یادگیری به طور مؤثر و همچنین کمک به کارآمدتر شدن معلمان به کار گرفته شوند».

علت استفاده از واژه بالینی یا کلینیکی در این نوع نظارت وابسته بودن آن به مشاهده مستقیم فرایند آموزش در جریان کلاس درس است، معلمی در ژاپن می گوید: من در سال حدود صد کتاب می خوانم و پنجاه فیلم آموزشی مرتبط می بینم. و یا یک استاد علوم تربیتی در همایشی بیان می کند: هر ساله در مدارس مختلف حضور می یابم و از نزدیک با معلمان به گفتگو می نشینم و شواهدی که من در این همایش ارائه می کنم از مدرسه و کلاس درس معلمان گردآوری کرده ام.

هدف از نظارت معلم محور، رشد معلمان به لحاظ حرفه ای با تاکید بر بهبود کار آنان در کلاس درس است. معلمی که قبلاً خود را پادشاه کلاس می دانست امروز خود ابتدا ذهنش را باز می کند و بعد درب کلاسش را؟! و همکاری را به کلاس دعوت می کند، از ایده ها، حرفها و نقدهای او استقبال می کند و او آئینه به دست دوست می دهد تا رفتارهای او را همچون آئینه روبه رو گوید.

پیشینه نظارت بالینی:

این مدل برای اولین بار توسط گلد هامر و گوگان در دهه ۱۹۶۰ مطرح شد، و دکتر محمدرضا سرکارآرانی یکی از صاحب‌نظران و پایه گذاران این روش با عنوان درس پژوهی در ایران سال ۱۳۷۸ موضوع پژوهش مشارکتی معلمان در کلاس را در ایران مطرح کرد، الگوی او عملاً بر چرخه یادگیری گروهی، کیفی، مشارکتی و مداوم کارگزاران آموزشی شامل پنج مرحله: -تبیین مسئله -طراحی -عمل -بازاندیشی -یادگیری استوار است.

آنچه کلاس و معلم از نظارت بالینی عایدش می‌شود:

امر تدریس و مدیریت کلاس درس امری پیچیده و دشوار است، معلمان دائماً با این پرسش و چالش‌ها مواجه هستند:

کدام روش تدریس برای ارائه کدام محتوای درسی مناسب است؟ چگونه می‌توان سطح انگیزش دانش‌آموزان را برای شرکت در فعالیتهای گروهی و یادگیری افزایش داد؟ چگونه و با چه روشهایی می‌توان میزان یادگیری و تغییر رفتار دانش‌آموزان را مورد سنجش و اندازه‌گیری قرار داد؟ و دهها سؤال دیگر که نشان از دشواری امر تدریس و حرفه معلمی دارد.

برای پاسخ بهتر به این سؤالات همه معلمان در شرایط و مقاطعی از زندگی حرفه‌ای خود به کمک مستقیم راهنمای آموزشی نیاز دارند، و با مشاهده بسیاری از معلمان این نتیجه به دست خواهد آمد که بدون کمک ناظر بعضی از آنان تغییری نخواهند یافت.

این روش در ابتدا برای معلمان اندکی ترسناک است و برخی از آنان از این روش چندان دلخوشی ندارند در حالی که نظارت بخش از آموزش و کار حرفه‌ای آنان محسوب می‌شود و برای آنان رهایی بخش است، یعنی اعلام می‌کند که پاسخ‌هایی که ما به دنبالشان هستیم در قالب یک برنامه کامل یا یک کارشناس که به ما بگوید دقیقاً چطور عمل کنیم پیدا نمی‌شود.

این روش زمانی شروع می‌شود که معلمان ابتدا نگرش خود را نسبت به «هدف بازاندیشی تدریس» تغییر دهند و بر یک هدف مشترک برای بهبود به توافق برسند. در این فرایند معلمان یاد می‌گیرند از یکدیگر بیاموزند، در تجارب هم سهیم شوند و در تدریس خود بازاندیشی کنند، معلمان با مشارکت در حلقه طرح مسئله، برنامه ریزی، هم‌اندیشی، عمل، مشاهده، بازاندیشی و یادگیری نوعی اقدام پژوهی انتقادی را ترویج می‌کنند، این روش فرصتی برای معلمان ایرانی فراهم می‌آورد تا با یکدیگر گفتگو کنند از تجربه‌های خود و دیگران بیاموزند و بطور مشارکتی به بهبود آموزشی کمک کنند.

با اجرای صحیح نظارت بالینی:

- معلم می‌آموزد و می‌آموزاند

- کلاسهای درس بانشاط تر

- یادگیری دانش‌آموزان لذت بخش تر

- نگرش دانش‌آموزان به معلم مسلط به درس، مثبت تر

- تعلق خاطر دانش‌آموزان نسبت به مدرسه افزون تر

- معلمانی که کار تیمی نظارت بالینی را انجام داده‌اند به کار تیمی دانش‌آموزان راغب تر

- و در کار تیمی دانش‌آموزان از یکدیگر یاد می‌گیرند و با یکدیگر دوست هستند، به جای رقابت با هم رفاقت می‌کنند و دستاورد ارزشمند پیشرفت تحصیلی حاصل می‌شود.

نظارت بالینی چگونه آغاز و اجرا می شود؟

اعضای گروه و تیم نظارت بالینی:

- مدیر^۱
- متخصص علوم تربیتی یا مشاور
- ارزیاب یا سنجش گر تحصیلی
- سرگروه آموزشی (منطقه/ناحیه یا مدرسه) و یا یک دبیر متخصص آن رشته.

ساختار نظارت و راهنمایی بالینی دارای ۵ مرحله است:

۱. تشکیل جلسه مقدماتی با معلم، برای ایجاد آمادگی های لازم
۲. مشاهده کلاس درس و تدریس
۳. توصیف و تفسیر مشاهدات کلاسی و شیوه ی رفتار معلم و تشخیص
۴. تشکیل جلسه پس از مشاهده کلاس با معلم، شامل:
  - تجزیه و تحلیل مراحل سه گانه فوق
  - برنامه ریزی برای رشد و بالندگی حرفه ای معلم،
  - ارزشیابی جامع فرایند تدریس

مجموع این فعالیت ها در سه بخش -پیش از مشاهده -مشاهده -پس از مشاهده دسته بندی می شود.

فعالیت های پیش از مشاهده:

- ایجاد و برقراری ارتباط برای از بین بردن تشویش معلم
- برنامه ریزی که در آن با همکاری معلم و ناظر اهداف فعالیت های کاری معلم و دانش آموزان مشخص می شود، حقیقت این برنامه طرح درس است که معلم در روز مقرر آن را اجرا می کند، در برنامه ریزی روش و استراتژی مشاهده و نحوه جمع آوری اطلاعات به وسیله ناظر تعیین می گردد و به معلم اعلام می گردد.
- مشخص کردن وظایف افراد تیم.

فعالیت های مرحله مشاهده:

- معلم طرح درس تهیه شده را اجرا می کند و سایر افراد به عنوان مشاهده گرانی فعال در کلاس حضور می یابند، آنان هر آنچه را در کلاس روی می دهد را به دقت زیر نظر دارند و به روشهای گوناگون به جمع آوری داده های لازم می پردازند و معمولاً هر کدام نقش ویژه ای دارند، یکی به ضبط ویدیویی فعالیت های کلاس می پردازد، دیگری فرایند آموزش را ارزیابی می کند، دیگری روی مدیریت کلاس متمرکز می شود، و دیگری ممکن است تعامل بین معلم و دانش آموزان را زیر نظر بگیرد و یکی تعامل بین دانش آموزان با یکدیگر را در گروه های یادگیری کوچک بررسی نماید.
- و یا معلم و یک ناظر با آمادگی برای تدریس و مشاهده به فعالیت خود می پردازند و رویدادهای کلاسی ثبت می گردد، این کار با استفاده از نمونه برگ ارزیابی خاص نظارت بالینی صورت می گیرد.

فعالیت های پس از مشاهده:

- تجزیه و تحلیل عملکرد معلم و فرایند آموزش و یادگیری، در این مرحله نارسایی ها و زوایای ناپیدای کار معلم که تاکنون مورد توجه خود او قرار نگرفته بود، آشکار می گردد.^۲

۱- نظارت بر توان تخصصی معلمان، روش های تدریس، روابط با دانش آموزان و نظایر آن از وظایف مدیر آموزشی است، او باید مطمئن شود که هریک از کلاس ها و دروس به اهداف

- تعیین دستور جلسه بررسی مشاهده، و معلم در جریان زمان و محل آن قرار می گیرد.
- جلسه گفتگو و بحث و تحلیل سازنده از فرایند تدریس و عملکرد کلاسی که بین ناظر و معلم شروع می شود.
- در مرحله آخر راهنمای آموزشی و معلم تعیین می کنند که چه تغییراتی به منظور کیفیت بخشی به فرایند یاددهی - یادگیری باید در روش تدریس معلم ایجاد گردد و چه رفتارهایی باید عوض شود یا تقویت گردد (این مراحل برای معلمان تازه کار یا با راندمان کیفی پایین بسیار ضروری است).

روش ها و سطوح نظارت بالینی:

۱. روش غیر دستوری
۲. روش مشترک یا تشریک مساعی
۳. روش اطلاعاتی دستوری
۴. روش کنترل دستوری

۱- روش غیر دستوری: این روش برای معلمان خود راهبر که بطور مستقیم می توانند تصمیم گیری کنند کاربرد دارد، به عبارت دیگر وقتی که معلم در سطوح بالایی از رشد حرفه ای عمل می کند و دانش و تخصص او در مورد موضوع از دانش و تخصص راهنمای آموزشی بیشتر است. نقش راهنما در اینجا صرفاً کمک کردن به معلم درباره فعالیت ها و عملیاتی است که او درصدد انجام دادن آنها است و به هیچوجه عقاید شخصی خود را هنگام گفتگو با معلم ابراز نمی کند مگر به خواسته معلم، در این روش خود معلم بطور مستقل توانایی فکر کردن، تصمیم گیری و عمل کردن در مورد تغییرات آموزشی را دارد (برخی از متخصصان این روش را دشوارترین روش نظارتی در اجرا می دانند).

۲- روش تشریک مساعی: در زمانی که معلم در سطوح رشدی متوسطی در تدریس عمل می کند کاربرد دارد و او به وضوح مشکل فوری یا موضوع مورد علاقه خود را بیان می کند. در این روش معلم و راهنما هر دو بطور یکسانی در موضوع یا مساله مورد نظر تخصص دارند، هر دو در اجرای تصمیم دخالت دارند و در قبال نتایج دخیل و متعهد هستند (احصاء راه حل‌های مشترک).

۳- روش اطلاعات دستوری: برای معلمان کم تجربه استفاده می شود، وقتی که معلم دانش لازم را در موضوعی ندارد و در مورد آنچه باید انجام دهد دچار تردید است، راهنما یک منبع اطلاعاتی فرض شده و راه حل های مختلفی را به معلم پیشنهاد می کند و او دست به انتخاب می زند. البته راهنما اهدافی را تعیین و معلم را در این مسیر هدایت می کند، نوع و نحوه و زمان انجام دادن فعالیت های معلم را راهنمای آموزشی تعیین می کند.

۴- روش کنترل دستوری: وقتی می توان از این روش بهره برد که معلمان در سطوح رشدی بسیار پایینی عمل می کنند و عملکرد قابل قبولی ارائه نداده اند، در اجرای تصمیمات اتخاذ شده هیچ گونه دخالتی ندارند و راهنما تا حد زیادی از اختیاراتش استفاده کرده و معلم را متقاعد می کند که برای بهبود فرایند یاددهی - یادگیری باید چه فعالیت هایی را انجام دهد. البته گاهی از این روش در مواقع اضطراری یا کمبود وقت راهنما برای ملاقات با معلمان نیز بهره برده می شود.

در این روش بررسی واکنش معلم و آگاهی از آن برای اجرای طرح و ضرورت همیاری او یکی از مراحل اساسی است.

دیگر روشهای پیشنهادی در نظارت آموزشی:

- نظارت همتا شکلی از نظارت برای کمک به معلم ها در جهت بهبود مهارت های موجود، یادگیری استراتژی های خلاقانه آموزشی و تحلیل راه حل هایی برای مسائل مربوط به کلاس است که توسط معلمان همکار در یک رشته از طریق مشاهده مستقیم تدریس معلم دیگر صورت می گیرد، در این فرایند دبیر همکار و هم رشته باید مورد اعتماد معلم باشد تا پذیرش در کلاس به آسانی محقق گردد، نظارت همتا با نظارت بالینی هم پوشانی و قرابت بسیاری دارد و تفاوت آنها صرفاً به مجری عملیاتی کردن طرح بر می گردد.

۲- به توصیه آقای سرکارآرانی تدریس یک درس از دانشگاه علامه طباطبایی تهران را ضبط صوتی کردم، آن را پس از گوش دادن روی کاغذ پیاده نمودم، حدود یک ساعته کلاس نکات جالبی از تکرار و تاکید بر واژه های خاص، توجه کردن به یک دانشجو، به کار بردن واژه های انگلیسی، تندی و کندی کلام و... قابل توجه بود. پس از پیاده کردن تدریس، خودم باور نمی کردم این نوشته هایی که از نوار روی کاغذ آمده تدریس من است. نک: بختیاری، ۱۳۹۵، ص ۱۳۲.

- روش نمایش تدریس توسط معلم میهمان یا فیلم آن
- روش تدریس مشترک به اتفاق معلم و راهنمای آموزشی
- روش کمک به معلم برای استفاده از ابزارهای کمک آموزشی و تشویق برای استفاده از آنها^۲
- برگزاری دوره های ضمن خدمت

نکات کلیدی که راهنما و ناظر حرفه ای باید در خاطر داشته باشد:

- نظارت و راهنمایی معلم یک کارکرد سازمانی در خصوص رشد و توسعه حرفه ای او است، و باعث بهبود عملکرد آموزشی و پیشرفت دانش آموز می شود و هیچ ارتباطی با انجام قضاوت در خصوص توانمندی ها، شایستگی ها و عملکرد معلم ندارد، پس لازم است ناظر:
- در زمینه موضوع درس اطلاعات داشته باشد
- به این موضوع توجه خاص کند که او آموزش دهنده نیست بلکه خود یادگیرنده است
- برای معلمان روشن سازد که طرح ها برای رضایت مدیر و ناظر نوشته نمی شوند بلکه به منظور توانا ساختن هرچه مؤثرتر معلمین در امر آموزش مورد استفاده قرار می گیرند
- مطالعه رفتار معلم در کلاس با روشی نظام مند در جوی همراه با همکاری و احترام متقابل صورت می گیرد
- نظارت بالینی مستلزم درجه بالایی از اعتماد و احساس صمیمیت است
- انعطاف در نیل به اهداف ضروری است
- استفاده از روشهای یکسان توسط راهنمای آموزشی برای همه معلمان توصیه نمی شود
- در نقد کار تیمی مثبت اندیشی و نگاه مثبت باید جدی گرفته شود و هیچ وقت عیب ها و کاستی های تدریس یکدیگر را نبایستی برجسته نمود
- یک رئیس بحث(جلسه) انتخاب شود تا وقت را مدیریت و وسایل را فراهم نماید و قدرت جمع بندی، تصمیم گیری و انتقال دانش را داشته باشد
- یک برنامه و فرم گزارش قابل فهم برای جمع آوری اطلاعات وجود داشته باشد تا یک بحث پر محتوا ارائه شود.

نتیجه:

فرایند نظارت بالینی به صورت غیررسمی و غیرمستقیم به منظور تکامل حرفه ای معلم و توسعه نظام آموزشی از طریق رابطه نظارتی پایدار در حیطه عمل و محیط یادگیری و اساس موازین تعیین شده در حین نظارت اتفاق می افتد. محور تمامی الگوهای این طرح ارتباط معلم و ناظر به صورت رابطه ای پایدار و کمک کننده در جهت بهبود وضعیت است. نظارت بالینی فرایندی است بین دو فرد که یکی از ایشان به عنوان ناظر محسوب می شود و دیگری فردی است که مورد نظارت قرار می گیرد. این دو نفر همدیگر را ملاقات نموده و در زمینه موضوعات حرفه ای برای تکامل حرفه ای فرد مورد نظارت، به بحث می پردازند. ارتباط، نزدیک و چهره به چهره، و فعالیت اصلی آن کمک به رشد و تعالی حرفه ای معلم از طریق هشیار نمودن خود وی نسبت به آنچه برای بهبود لازم است می باشد.

منابع:

- ۱- بختیاری، ابوالفضل، تدریس پژوهی یا درس پژوهی.
- عبداللهی، بیژن، نظارت آموزشی و ارزشیابی عملکرد معلم.
- ۲- نیکنمایی، مصطفی، نظارت و راهنمایی آموزشی.

۳- clinica-supervision.blog.ir

۴- www.meraat.ir

۵- nezaratbalini.blogfa.com

۳- رابرت گارنیه (محقق یادگیری): ناظر و معلم باید به فن آوری های در حال تغییر اطراف ما به چشم بیش از اشیاء بنگرند، اینها ابزار یادگیری هستند و به طور عمیقی ارائه آموزش را